

„někde mezi“ a ilustrují tím limity strukturalistických přístupů ke zkoumání takto vymezeného tématu.

V celkovém pohledu však kniha aplikuje současné přístupy k výzkumu kultury vzpomínání na vlivné médium paměti, se kterým se dnes setkává téměř každý (v muzeu i mimo něj). Díky této kombinaci je kniha dobrým příkladem, jak dnes mohou vypadat výzkumy v rámci paměťových a muzejních studií. Předmětem výzkumu nejsou pomníky či učebnice jako „nosiče“ velkých vyprávění, ale média a jejich vzájemné vztahy. Kniha ukazuje, že detailní rozbor relativně malého počtu expozic může vést k přesvědčivým výsledkům. Díky tomu má kniha šanci oslovit jak akademické čtenáře a čtenáře a inspirovat je k dalšímu výzkumu, tak kurátory a kurátorky, jimž může přinést inspiraci pro jejich práci.

Václav Sixta

Quassim CASSAM, *Konspirační teorie*, Praha, Filozofia, 2020, 125 s., ISBN 978-80-7007-653-8

Quassim Cassam, profesor filozofie na University of Warwick, se v současnosti zabývá aplikovanou epistemologií — konkrétně „epistemickými neřestmi, konspiračními teoriemi a postpravdou“. V recenzované knize si klade za cíl objasnit čtenáři podstatu konspiračních teorií a představit jejich specifika, díky nimž je lze spolehlivě rozeznat v současném nekončícím toku informací. Jádrem konspiračních teorií je podle Cassama politické — chápe je jako formu politické propagandy, která má prosazovat a propagovat nejrůznější politické cíle. Na základě této premisy pak autor čtenáři nabízí několik možností, jak proti konspiračním teoriím bojovat.

Kniha je rozdělena do čtyř oddílů. V každém z nich autor odpovídá na jednu ze čtyř základních otázek, které si ve vztahu ke konspiračním teoriím klade. Ptá se, jaká je skutečná podstata konspiračních teorií, v čem vězí jejich popularita, proč jsou podle něj konspirační teorie problematické a konečně — jak na konspirační teorie reagovat.

Cassam v první kapitole tvrdí, že podstatou konspiračních teorií je politická propaganda. Přesvědčuje čtenáře „o tom, že konspirační teorie se nesnaží odhalit utajovanou pravdu, ale že svým příjemcům nabízejí to, co chtějí slyšet, a prosadit tak vlastní politické cíle“. Konspirační teorie vykazují podle autora několik zvláštních rysů: jsou spekulativní (zakládají se obvykle na domněnkách), jsou přirozené v opozici vůči oficiální verzi událostí, jsou ezoterické (tvrdí o sobě, že odhalují skryté vědění předávané mimo oficiální informační kanály) a jsou také — z historiografického hlediska nepříliš vhodně zvolený termín — „premoderní“ (formuje je víra v existenci malé skupiny lidí, kteří ovládají lidstvo). Jsou také amatérské — Cassam tvrdí, že šířitelé konspiračních teorií jsou málokdy odborníky na téma, kterým se zabývají. Konspirační teorie podle autora prosazují politický extremismus — nalézt je lze na obou stranách politického spektra. Jak pravicové, tak levicové konspirační teorie podle Cassama obsahují antisemitské motivy.

Ve druhé kapitole se autor snaží vysvětlit popularitu konspiračních teorií. Vymezuje se vůči psychologizaci konspiračního myšlení a nabízí politické vysvětlení —

konspirační teorie nejsou otázkou osobnosti, ale politického přesvědčení člověka. Konspirační myšlení Cassam chápe jako ideologii. Úspěch konspirační teorie u konkrétního jedince tak závisí na jeho politickém přesvědčení — autor upozorňuje, že politický extremismus jakéhokoli druhu zvyšuje ochotu věřit konspiračním teoriím. Kromě politického extremismu jako ideové základny konspiracismu se Cassam pokouší vysvětlit také existenci politicky umírněných konspiračních teoretiků. Nabízí tři možná vysvětlení: konspiračním teoriím prospívá pocit marginalizace v rámci společnosti, případně příslušnost ke komunitě, která se v minulosti stala obětí skutečného (například vládního) spiknutí. V případě konspiračních teoretiků z privilegovaných vrstev společnosti Cassam nabízí třetí vysvětlení: kvazináboženské naplnění jejich spirituální potřeby — konspirační myšlení dodává náhodným událostem vyšší smysl.

Třetí kapitulu autor věnuje důvodům problematičnosti konspiračních teorií. Cassam tvrdí, že konspirační teorie zpochybňují naše vědění nejen ve faktickém slova smyslu (například že očkování je bezpečné a užitečné), ale nabourávají i samotný systém odbornosti. Jako překážka poznání mají navíc konkrétní politické důsledky — ať už se jedná o brexit nebo o šíření antisemitismu. Proto není možné být „umírněný“ konspirační teoretik — konspirační teorie není možné oprostít od politických cílů, ani je vyvázat z historického kontextu. Jako druhý důvod Cassam uvádí odvádění pozornosti od společenských problémů. Místo šíření bizarních teorií jako zástupné kritiky by podle autora bylo užitečnější bojovat nebo protestovat proti konkrétnímu problému přímo.

Ve čtvrté kapitole nabízí autor způsoby, jak se s konspiračními teoriemi nejen vyrovnat, ale především jak proti nim aktivně „bojovat“. Upozorňuje, že pouhé vyvracení konspiračních teorií nemusí v případě tvrdého jádra konspiračních teoretiků stačit. To vyplývá z povahy komunity konspiračních teoretiků samotných — jedná se o uzavřené, „utěsněné“ prostředí, které všechny protiargumenty pocházející zvenčí zpochybňuje. Autor proto navrhuje zaměřit se především na širokou veřejnost, která je konspiračním teoriím vystavena v online prostoru. Boj proti konspiracím má podle Cassama probíhat souběžně na několika frontách. Konspirační teorie je třeba vyvracet pomocí faktických důkazů — především masivní popularizací vědeckých závěrů — a otevřeně je označovat za nástroje politické propagandy a antisemitismu. Odhalení „skutečné podstaty“ konspiračních teorií může část jejich publika odradit. Druhým způsobem boje proti konspiračním teoriím má být podle Cassama vzdělávání — rozvoj čtenářské gramotnosti a dalších intelektuálních činností. V případě dospělých, kteří jsou již mimo vzdělávací systém, navrhuje autor akcentovat emoční stránku přesvědčování — jako odrazující uvádí pocity studu nebo trapnosti, které může vyvolat konfrontace s antisemitismem zastávaných konspiračních teorií. Strategie boje proti konspiračním teoriím je tedy podle Quassima Cassama rozvětvená — je třeba je vyvracet argumenty a důkazy, vzdělávat populaci v kritickém myšlení a etice, a především odhalovat, že konspirační teorie jsou propaganda prosazující specifické politické cíle.

Cassamovy *Konspirační teorie* jsou čtenářsky vstřícnou příručkou pro každého, kdo chce proti konspiračním teoriím bojovat z etických pozic. V tomto smyslu by kniha mohla být užitečná učitelům občanské výchovy či společenských věd, protože

poskytuje přehledné vysvětlení, v čem jsou konspirační teorie problematické — nejen proto, že ve veřejném prostoru šíří objektivní nepravdy (například že Země je placatá nebo že naši planetu ovládají vesmírní ještěři), ale především proto, že prosazují politický extremismus. V knize je patrná autorova snaha vyzbrojit čtenáře praktickými argumenty pro případnou debatu s konspiračními teoretiky — ať už na téma popírání holocaustu, střelby na střední škole v Sandy Hook nebo atentátu na Kennedyho.

Etický pohled na konspirační teorie je na jednu stranu efektivní — umožňuje autorovi kategoricky je odmítnout jako „nebezpečné a extremistické“. Na druhou stranu je ale etická perspektiva ke konspiračním teoriím v určitých ohledech omezující, což je v knize patrné hned na několika místech. Autorovo pojetí celého fenoménu konspiračních teorií jako politické propagandy vede bohužel k opomenutí jejich dalších aspektů — spirituality, narativity, vztahu k dějinám nebo kulturního kontextu, v němž vznikají a šíří se. Politická propaganda coby jádro konspiračních teorií neobjasní, proč lidé věří v existenci reptiliánů, nebo tomu, že Země je dutá. Problematickost politické perspektivy se nejvýrazněji projevuje ve druhé kapitole pátrající po důvodech víry v konspirační teorie. Cassamovi se nedaří přijít se zobecnující odpovědí. Ačkoli jsou jeho dílčí postřehy o motivacích jednotlivých skupin stoupců konspiračních teorií zajímavé, jen těžko se lze spokojit s výrokem „je to složité“, kterým kapitolu uzavírá. Etická perspektiva v kombinaci s popularizačním charakterem knihy se projevuje i ve volbě problematických slovních obrátů, nezapadajících do odborné publikace — výrazy jako „jed konspiračních teorií“ narušují jinak odbornou dikci textu.

Souhrnně řečeno, Cassamova kniha je pokusem stručně a systematicky pojednat konspirační teorie jako politický a v mnoha ohledech problematický fenomén. Širší veřejnosti určitě dobře poslouží jako orientační příručka, jako stručný úvod do problematiky. Zvolené etické hledisko se ale vážnému zájemci o problematiku bude jevit jako omezující — přes deklarovanou snahu porozumět přitažlivosti konspiračních teorií obsahuje kniha spíše jejich kategorické odmítnutí, citujme závěr knihy: „konspirační teorie jsou nebezpečné.“ To většina čtenářek a čtenářů pravděpodobně ví už ve chvíli, kdy se rozhodnou knihu zakoupit. Takovýto závěr oslabuje celkové vyznění knihy, obsahující zajímavé dílčí teze.

Kateřina Sixtová

Jaroslav NAJBERT – Stanislav PALATKA, *Expedice Podyjí. Devět mlýnů a Podmolí: Námetý na badatelské aktivity pro žáky základních a středních škol, Praha – Znojmo, Ústav pro studium totalitních režimů – Správa národního parku Podyjí, 2017, 111 s., ISBN 978-80-87912-81-2 (Ústav pro studium totalitních režimů), 978-80-87643-03-7 (Správa národního parku Podyjí)*

Publikace Jaroslava Najberta a Stanislava Palatky nabízí inovativní pojetí, jakým je možné doplnit frontální výuku dějepisu na českých školách. Tento projekt vznikl na základě spolupráce Ústavu pro studium totalitních režimů, Správy Národního parku